

IRODALOM.

Apáczai Cseri János pädagogiai munkái. Összegyűjtötte, a latin beszédeket fordította, jegyzetekkel ellátta *Hegedüs*-István. Budapest. Franklin-Társulat, magyar irodalmi intézet és könyvnyomda. 1899. Ára 1 frt.

Az 1659. esztendőnek utolsó éjszakáján, testi és lelki szenvedések-től elgyötörve és összezúzva, meghalt Kolozsvárott egy férfiú, a kinél fájóbban a halátlanság töviskoszorúját talán még soha senkisésem viselte; a kinek hazaszeretetésénél csak az a méltatlanság és közöny volt nagyobb, melylyel nemzete azt viszonzta; a kit nemzetünk martyrjává avatnak azon égrekiáltó igazságtalanságok, miket a hazája javát célzó törekvéseiért kellett elszenvednie; — és a ki igyekezetének sikertelenségén és nemes irányzatú szándékainak félreismerése miatt kétségbe esve, végre is elpusztult mint szívet facsaró áldozata annak a szándékának, hogy nemzetét az európai culturnépek sorába felemelje.

Miután megérte, hogy tudományos életünk emelését, fejlesztését célzó minden munkája, vágyása és reménye kortársai rosszakaratán hajótörést szenvedett; miután munkás életének és hazafias törekvéseinek más eredményét, mint a szándékos félreismerést és lelketlen üldözést nem látta; miután tudományát megaláztatással jutalmazták, hazaszeretetését pedig keserőségekkel viszonzták: füstbe ment életének végére érve, azt a gyötörő tudatot vitte magával korai sírjába, hogy küzdelmes életének árán nemcsak hogy megközelíteni nem tudta a célt, a mely után sóvárgott, hanem hogy bálványozottan szeretett, nemzetének még csak érdeklődését sem sikerült az iránt felköltenie.

Ez a férfiú, a kiről szólunk, *Apáczai Csere János* volt: a magyar tudományosság megteremtője; nemzeti nyelvünk ápolásának tüzeslelkű szószólója és a magyar nemzeti oktatásnak emelkedett szellemű, nagy-tudományú előharczosa, ki eszméivel és irányzatával korát messze-messze megelőzte; ki egy apostol lelkesedésével és elszántságával szállt síkra a szűkkeblűség, korlátoltság, elfogultság és kora vaskalapossága ellen; kinek kitűréssel és bámulatba ejtő állhatatossággal vívott tusájában bőven kijutott a minden úttörőknek kijáró martyromságból; és a kinek, noha elbukott az egyenetlen küzdelemben, mégis sikerült jó részt ütnie, a scholastikának akkor még bevehetetlen fellegvárán.

Hogy *Apáczai*, magyar nyelven írott «Encyclopædiá»-ja után, a nemzeti oktatás első apostola, azt, a tagadhatatlan ténynyel szemben, készségesen ismeri el mindenki; ellenben vannak, a kik a pädagogia-terén Medgyesit, Jászberényit, Porcsalmait és Keresztúryt emlegetik ő-

előtte. Azonban készséggel elismerve ezeknek, a hazai oktatásügy körül szerzett kétségbevonhatlan érdemeit, minden kételyen felül álló dolog, hogy a rendszeres pädagogiai irodalomnak, nálunk *Apáczai* az alapvetője és megteremtője. Munkái évszázadokra szóló programmot foglalnak magukban a magyar nyelvre, a nemzeti culturára és a magyar tudományos élet fejlesztésére nézve.

Mindezeket illetően érdekes és tanulságos olvasmányt találunk az, ezen cikk élén idézett munkában, melyben *Hegedüs* István nagy szeretettel gyűjtötte egybe Apáczainak pädagogiai vonatkozású munkáit: a magyar nyelven írottakat csekély változással, mely leginkább a mai helyesíráshoz való alkalmazkodásban áll; az eredetileg latin nyelven írottakat kitünő magyar fordításban, az egészet pedig gondos utánjárás-sal készített magyarázó jegyzetekkel kísérve. *Hegedüs* Apáczai munkáihoz bevezetésül találó, magvas kis essayt írt, mely valóságos kis mestermű, ha eltekintünk egy-két tárgyi hibától, melyekre ismertetésem során még reá fogok mutatni.

Apáczai neveléstani elveinek javarészét a «Tanács»-ban találjuk meg, melyet Joachimus Fortius munkája nyomán dolgozott; az iskolai nevelést illető utasításai pedig részint az «Encyclopædiá»-hoz írt előszó-ban, részben pedig az «Encyclopædia» XXIX. és XXX. fejezeteiben vannak letéve. Módszertani utasításai szintén az «Encyclopædiá»-ban találhatók fel; az általa tervezett és oly sovárogyva ohajtott magyar nemzeti iskolának rendszerét részben az «Encyclopædia», részben pedig nagy-szabású, eszmékben gazdag két beszéde őrzi; a magyar egyetem, vagy mint ő nevezi «academia» felállításának terve és módozata egy, kizárólag ezen czélnek szentelt lelkes hangú, mély meggyőződés erejével írt külön tanulmányban, a Barcsai Ákos fejedelemhez intézett memorandumban foglaltatik.

Azon általánosan elterjedt és egyesek által még mai napig is körömszakadtáig védelmezett tév-tannak tarthatatlanságát, hogy *Apáczai* követője, vagy ilyen értelemben véve, épen «hű tanítványa» lett volna Comeniusnak, valamint annak a ténynek bizonyítását, hogy *Apáczai* a magyar nyelvű középiskolát sürgette, külön tanulmányban ohajtván tárgyalni, ez alkalommal tisztán csak az előttünk fekvő munka tartalmának rövid ismertetésére kívánok szoritkozni.

Apáczai szó alatt levő munkáinak értékét a legmesszebb menő részletezés, a legbehatóbb elemzés, a legrokonszenvesebb méltatás sem állapíthatja meg ecclatansabban, mint az a tény, hogy ezen harmadfélszáz év előtt írott munkák, a pädagogiai tudományak azóta tett óriási előrehaladása daczára, még ma-nap is, szülőnek, tanárnak és nevelőnek egyaránt, buzdító és lelkesítő, de egyszersmind haszonnal és gyönyör-élvezettel járó olvasmány, mely megérdemli a bele való elmélyedést;

mert ezen iratok gazdag forrásai az üdvös és életrevaló nevelési és oktatási axiomáknak.

Nevelési és didaktikai elvei és utasításai szoros kapcsolatban, kölcsönhatásban vannak egymással, egymást kiegészítik: világos és félreismerhetlen bizonyosságú annak, hogy a későbbi évszázadok alatt fejlődött és a pädagogiai tudománynak méltán legnagyobb vívmánya gyanánt elismert *nevelve-oktatás* elve és eljárása, in nuce megvolt már az *Apáczai* rendszerében is.

Abban a korban, mikor a botot nélkülönözhetlenebb tanszernek tartották a térképnél vagy akár a táblánál is és a tanító vagy tanár az ismeretes «adfer mihi baculum, spongiam et cretam» mondással köszöntött be osztályába, *Apáczai* inti a tanítókat, hogy «gyengédekhez illendő fenytékben tartsák a gyermekeket és ha lehet, édesgessék inkább, mint fenyegetés és verjék. Az erkölcsteleneket, ha meg is fedik, de módjával való fenytékkal, és a vétekre való alkalmatosságot pedig lehetőleg előre elhárítsák.» — Abban az időben, mikor a tanulás valóságos gyötrellem volt a tanulókra, *Apáczai* a reformátor bátorságával és lelkesedésével lép fel és szilárd meggyőződéssel tántoríthatlanul és csüggedést nem ismerve küzd, hogy felszabadítsa az ifjúságot az áldatlan emlékezeti himlóm és üres szóhalmaz lenyűgöző sallangjától és hogy az emlékezet pusztá gépies munkájának helyébe világos és következetes gondolkodást ültessen. Sürgeti a testi nevelést is; lelkesen és lelkesítően szól a gyakorlati irányú tanítás oszméjének keresztülvitele mellett; ajánlja a tanítóknak, *mint leghathatósbab nevelési eszközt a szeretetet; a nevelést a tanítástól elválaszthatatlannak hirdeti; a vallás-erkölcös nevelést, mint legföbbs iskolai eredményt, minden egyéb eredménynek fölébe teszi; — és az általános iskolázást, az állam életbevágó érdekének nyitvánítja.*

Methodikai és didaktikai szempontból kiváló figyelmet érdemel *Apáczainak az idegen nyelvek tanítására vonatkozó módszere.* Minden törekvése oda irányul, hogy lelket öntsön, életet hozzon az akkori száraz tanítási módszerbe, és lelkes szószólója, hogy «a renaissance korában annyira imádott nyelvi retorikai és dialektikai hangzatos szölamokat meg kell eleveníteni, meg kell telíteni a tárgyi tudás összes ismereteivel». — Hevesen kél ki a lélekölő szabálymagoltatás ellen, és hogy a tanulót a hosszú út, melyen az akkor szokásos módszer mellett az idegen nyelv ismeretére vezették, el ne kedvetlenítse, elveti a többnyire még manap is használatban levő azon eljárást, mely nagy időn keresztül a betanult szökból való mondatoknak, még pedig a tanuló szó-bőségének csekélységénél fogva, nagyrészt kevés értelmű vagy legalább is unalmas mondatoknak szerkesztésével fárasztja a tanítványokat. E helyett oly eljárást ajánl, mely mulattatva tanítván, mind jobban-jobban sarkalja és buzdítja a tanulót az előhaladásra: «Elébe adnék tanít-

ványaimnak — úgymond — némely új testamentombeli csinosabban írott darabokat, melyekben vagy történetek vagy hit dolgai foglaltatnak, a minéműek a Szent-Lukács evangéliuma, az apostolok cselekedetei, hogy abból hat vagy hét verset kiirjanak; ezeket előttük hangosan és értelmesen előlvannám és magyarrá fordítanám; azután egy vagy két óra múlván ugyanezen verseket *velök* magyarrá — és egy kis idő eltelvén — a görög írást szemeik elől elrejtvén ismét görögre fordítanám; de mindezekben az volna a főgondom, hogy *a nyelvvel együtt a nyelvekben foglalt tudományokat is tanulják*. Mert hány van köztetek, a ki sok idő alatt egyedül *csak a grammatikában tanulandókat* sajátította el? Pedig a míg az ifjúság nagy munkával elméjébe vési egy általános grammatika minden kitételeit, melyeket Cicero maga sem tudott volna tökéletesen és amelyeknek egy egész életen át alig veszi egyszer hasznát a tanuló, és míg minden grammatikai különlegességeknek okát akarja adni, a mikről maga Varro is hallgatott volna: vajjon addig, a már említett autorokat nem lehetett-e volna mind magyarrá áttenni? Bizonyára ezen autorok fordítása százszor nagyobb haszonnal járna, mint ezen szörszálhasogatásokkal való foglalkozás.

Ugyanilyen irányban és szellemben kelt ki jó harmincz évvel későbbben *Locke* is a nyelvtani szörszálhasogatások ellen, melyeknek helyébe *Apáczai* a dolog-ismeretet, a szerzők műveinek olvasását akarta állítani; még pedig oly történelmi és dologi felvilágosítások kapcsán, melyekkel ismét a humanista irány legkiválóbb képviselőit előzte meg.

Mutatja *Apáczai* nagyságát egyebek között az a körülmény is, hogy még napjainkban is beláthatlan távolban állunk attól az ideáltól, a milyennek ő a jó tanárt vagy tanítót elébünk állítja: «Sokan vannak — úgymond — a kik a tudományt foglalatossá, megöregszenné, azért nem alkalmasak arra, hogy egyebeket szóval vagy írással tanítsanak. Mert a tanítóban, hogy tisztiben hasznosan járasson el, megkívánatik, hogy tanításához illendő életet éljen és tanítványainak jó és dicséretes példát adjon; hogy elég tudós legyen; hogy jó lelkiismerettel az ismereteket tanítványaival közölje; hogy tanítványait, mint atyjok úgy szeresse; hogy őket világosan, röviden és teljességesen tanítsa; hogy őket Isten előtt való könyörgésében megemlítsa; hogy ne legyen ajándékon kapdós; tanítványainak erkölcsüket és nyelvüket igyekezzék leginkább újítani; magát a különféle elmékhez jól alkalmazza. Nem álmos szemmel, hanem buzgóságosan kell látni akármilyen dolghoz is, kíváltképpen pedig a tanításhoz. — A tanítás módjában pedig ilyen módokat tartson a tanító: egy időben csak egy dolgot tanítson és azt is peniglen gyakran úgy, hogy addig békét ne hagyjon neki, míg a tanítványok jól meg nem fogták; csak azokat tanítsa, melyek szükségesek, nehogy a nem szükségeseket tanítván, a szükségeseket tanítványai ne

tudják; okossággal éljen tanítványaihoz, elméjükből minden unodalmat kivévén; a mit egyszer tanított elkérdje tőlük; őket gyakran egymással a hallott dolgokról disputáltassa; adjon tanítványainak a pihenésre időt, úgy mindazáltal, hogy miatta el ne vetemedjenek; megintse ennek felette őket arról is, miket kell még életükben tanulniok.»

Nehéz feladat *Apáczai* munkáiból egy ismertető czik szük keretében szemelvényeket adni. Munkái annyira szinte túláradnak a 'szebbnél szebb gondolatok, egészséges, életre való eszmék és még ma is egyforma meg szívlelést érdemlő irányelvek sokaságától, hogy szépségük és értékük szerint mérlegelve, mind annyit egyenlőképen fontosnak találja az olvasó. Megkapó az a bámulatos élelátás is, melylyel — a jobbágység virágzó korában — az egész nemzet általános jóllétének forrásaként, a népnek minél szélesebb rétegekben való iskoláztatására mutat reá. Boldognak mondja azokat az országokat, melyekben sok és jó iskola van és elragadtatásban azt írja Nagy Károlyról, hogy az iskolák iránt való roppant figyelme és gondossága által érdemelté meg a *Nagy* nevet. Noha életének legszebb álma, lelkének leghőbb vágya, egy magyar akadémiának (egyetemnek) felállítása volt, mégis — eltérően nagyképüsködő kortársaitól — elébe teszi az alsóbb iskolák állítását a felsőbbeknek, mert — úgymond — ezeknek is amazok «az fundamentumok és ha valamely országban, városban és tartományban ilyen iskolák elegendően nincsenek, az megcsalhatatlan jele annak, hogy az az ország, tartomány és város az temérdeki tudatlanságnak tengerébe borult bé és Isten országától is messze vagyon».

Apáczai iskolarendszerét a mi illeti, a felső, egyetemi oktatáson kívül, kétféle iskolát különböztet meg: az *anyai scholát* és a *deák scholát*. Mivel pedig az iskola nemcsak «minden szükséges dologra és szép tudományokra» tanítja az ifjúságot, hanem arra is, hogy «mind szüleiknek; mind Isténnek, mind pedig hazájoknak jobban szolgálhassanak idejében,» ennél fogva a fejedelmek kötelességének tartja az iskolák felállítását és azoknak képzett, okos tanítókkal való ellátását, kiknek számára, hogy a szorgalmas tanítástól valamiképpen el ne vonattassanak «állandó fizetést és jó privilégiumokat és elegendő jövedelmet kell rendelni.»

Az anyai scholát *Apáczai* minél nagyobb számmal és minél szélesebb körben kívánja felállítani, még pedig faluhelyen az iskolamester lakása mellett; városokban pedig «imitt-amott», nehogy egy helyre központosítottván, az egyes növendékek az iskolától igen távol essenek. Az anyai scholát azonban, a deák tanulók scholájától minden esetre külön kívánja fölállítani; azért valószínűleg, hogy a kisebb tanulók a nagyobb diákok gyakori csínyjeinek tanúi ne lehessenek. A tanítás tárgyait az anyai iskolában csak az anyanyelven való írásra, olvasásra és a vallástan tanítására szorítja, de ezt «jól» tanulják meg. A deák scholákra

nézve kettős tervezettel lép fel. Hét tanárral hét osztályúnak contemp-lálja; úgy azonban, hogy az alsó osztály inkább áthidalása az elemi és középiskolai tanulásnak. Olyan előkészítő osztály-féle, a milyennek eszméje igen sok kiváló tanférfiú részéről a legutóbbi középiskolai reform alkalmából is felmerült, de a középiskolai tanításnak megmérhetetlen nagy kárára, kivitelre nem jutott. A többi osztályok tanítási anyagának is részletes kimutatását szolgáltatja *Apáczai* és mivel nem igen remélheti, hogy az akkori viszonyokhoz képest kissé radicális első tervezete «az irigyek, éretlenek és restek» ellenállása miatt realizáltassék, ennél fogva egyidejűleg egy második, az érvényben levőhöz közelebb álló tervet is mutat be.

A leglényegesebb és a reánk nézve legnevezetesebb újítás pedig ezen tervekben nem maga a rendszer, hanem az, hogy *Apáczai* a *deák scholában* a hat *arsnak*; u. m. a grammatikának, a rhetorikának, a logikának, a matematikának, a physikának és a theológiának «derekasabb igéit» *magyar nyelven* kívánja tanítani abban a korban, mikor még az összes európai cultur-népek tudományát a latin nyelvnek béklyói nyűgözték. Ezen tőle tervezett hétéosztályú *deák scholának* használatára írta *Apáczai*, a korabeli tudományosság egész birodalmát felölelő «*Encyclopaedia*»-ját a magyar ifjúság számára, hogy az «minden szép és hasznos tudományokat anyai nyelvén olvashatna».

Korszakotjelölő, tüneményserű jelenség ez könyv a maga idejében, még pedig nem is csak magyar nemzeti nézőpontból, hanem mint általános culturtörténeti mozzanat nem kevésbé: magyar nyelvészeti szempontból azonban egyenesen csodálatos, mint a hogy csodálatra méltó *Apáczai*-nak tudományos és irodalmi munkássága általában. Minden előkészítés nélkül, mint Minerva Jupiter fejéből áll elő az ő «*Encyclopædiá*»-ja. Egész magyarnyelvű tudományos irodalmunk egynéhány számvető könyvecskéből, egy-két kuruzsló munkácskából és a csizióból állott, meg egypár füveskönyvből. Senki sem képes még a legegyszerűbb tudományos dolgot is magyar nyelven előadni. De nem is akarja. Senki ilyesmire nem gondol. Nemcsak hogy tudományos nyelvünk, műszavaink nincsenek, de még az előkészületre sem gondol senki. Hiszen a latin nyelv oly szép, oly megszokott és mindent pótol. És ekkor egyszerre csoda történik. Mint a hogy a monda szerint Crósus néma fiának, midőn apját életveszélyben látta, az ijedség megadta beszélő képességét; mint a hogy az apostolokat erős hitük lángja minden nyelven ékesszólóan beszélővé tett: szintúgy *Apáczai*-nak is, minden előzmény nélkül, minden előmunkálatok híján, csupán a hazája jövőjét féltő érzelemtől retteggetve, megered a tüzes nyelve és a magyar tudományosságnak parlagon fekvő, feltöretlen mezején ékesszólóan és erővel teljesen kezd beszélni, a földtanról, a szónoklatról, a számvetésről, a mérésstanról, a csillagászat-

ról, a természettani és politikai földrajzról, a természettanról, az ásványtanról, a növénytanról, az állattanról, a gyógytanról, a mesterségekről, az építészetről, a gazdaságtanról, a nyelvtanról, a morál-tudományokról és a pädagogiáról; betetőzésül megszólaltatja a philosophiát — Ramus és Cartesius tanait — magyar nyelven, majdnem egy fél századdal előbb, mint a németek a maguk nemzeti nyelvén; még pedig oly korban, mikor Németországban még *törvény* kötelezte a tanárokat «*jene Philosophie, die von Cartesius den Namen hat und an Alles zu zweifeln befiehlt weder selbst zu billigen, noch der Jugend zu lehren*».

Szólanunk kell még az előttünk fekvő könyvnek utolsó részéről, a magyar egyetem felállítására vonatkozó, Barcsai Ákos fejedelemhez benyújtott memorandumról. Az akadémia (egyetem) felállításának eszméje és ezen eszme megvalósítása után való forró vágy, az utrecht-i egyetem-től egészen koporsójáig kísérte *Apáczeit*. Annyira áthatotta lelkét a magyar egyetem létesítésének szükséges, sőt nélkülözhetetlen volta, hogy minden kínálkozó alkalommal, valóságos agitatori szenvedélyvel izgat ezen eszméje mellett: «Az erdélyi mind a magyarországi collegiumok iskolák inkább, mint académiák a mi nemzetünk nagy gondviseletlenségének miatta, az örökkévaló nagy gyalázatjára. Holott más keresztyén országokban, még a hol pápista fejedelmek, királyok uralkodnak is vagy a reformátusoknak academiájuk. Mi nekünk vallásunkon való fejedelmünk-, bő országunk vagy, de nincs akadémia, — és ezért nem ok nélkül az emberek között legbutábbaknak, legtehetetlenebbeknek és gyermekkorunk óta állati bárgyúságra születetteknek tartanak bennünket a szomszéd nemzetek.»

Mint hogy az egyetem felállítása tisztán a pénz kérdésén múlt el, *Apácjai* a Barcsai fejedelemhez benyújtott tervezetben a tanulmányi rendszer megállapítása mellett, legfőképen annak a bizonyítgatásán fáradozik, hogy ésszerű beosztás mellett, a collegium költségén is felállítható lenne az egyetem. *Bethlen* Miklós önéletrajzában azt írja, nem hiszi «*Barcsai Ákos*, ha floreál vala, hogy az akadémiát föl nem állítja vala.» De *Barcsai Ákos* nem floreált és szerencsétlen kimúltával, az utána következett gyászos napokban, az egész terv ismét semmivé lett; sőt — a mint tudva van — az ugyanazon évben bekövetkezett török-tatár dúlások közben még a gyulafehérvári Bethlen-collegium és könyvtár is, teljesen a lángok martalékául esett; a diákság nagy része pedig rabszíjon elhurcoltatott. Így tehát *Apácainak* még csak a reménye sem maradhatott meg, hogy kedves eszméjét valaha testet öltve láthassa.

Apácjai munkáiban, mint tiszta tükörben látjuk honszerető lelkének nemes törekvéseit, fenkölt szellemének emelkedett gondolkozását, kiváló egyéniségének példátadóan ragyogó karakterét, bámulatos sok-

oldalú tudását, önzetlen áldozatkészségét és elszántan merész reformátori törekvéseit.

A «*Magyar Pædagogiai Társaság*» tehát érdemes és hivatásához méltó feladatot teljesített, midőn elnökének, dr. *Heinrich* Gusztávnak javaslatára, *Apáczai* pædagogiai munkáinak kiadatását elhatározta és megvalósította. Ezzel nemcsak a halhatatlan, nagy férfiú emlékét és munkáit újította fel; nemcsak egy örökbecsű munkának közkinccsé tételével gyarapította pædagogiai irodalmunkat, hanem egyszersmind önmagának is ércnél maradandóbb emléket állított, melylyel biztosította magának az utókor méltányló elismerését, mert a maga hatáskörében *semmi* olyant nem tehetett volna, a mi ennél a téttnél érdemesebb lenne a tiszteletre, a hálára és a köszönetre.

Hogy a munkának végrehajtására *Hegedüs* István professzor ajánkozott: nem tartom merő véletlennek. *Hegedüs* poétikus lelkű, ideális gondolkozású ember. Culturtörténetünknek olyan magasztos törekvésű nemes alakja, mint a milyen *Apáczai*, az ő lelkét nem hagyhatta hidegen. Ezt mutatja egyébként az a körülmény is, hogy *Apáczai*-nak «*De summa scholarum necessitate earumque inter Hungaros barbariei causis*» czimű beszédét, majd egy negyedszázaddal ezelőtt, még Kolozsvárott laktában, lefordította. Mostani munkáját is nagy gonddal és ugyancsak nagy szeretettel végezte. A hol csak szükséges, mindenütt híven tájékoztatja az olvasót commentáló jegyzetekkel, a melyekből kitérnik, hogy nem sajnálta a fáradságot és az utánajárást a magára vállalt munkától. A «Bevezetés» is, melyet *Hegedüs* *Apáczai*-nak összegyűjtött pædagogiai munkáihoz írt, a mint már fentebb említve volt, élvezetes és tanulságos olvasmány mindaddig, a míg az író saját nézeteit, önálló és mélyen járó felfogását közli a szőnyegen levő tárgyról. *Hegedüs* mind tudásánál, mind pedig tehetségénél és képességénél fogva egyaránt, mindvégig megmaradhatott volna ezen a téren. Sajnáljuk, hogy ezt nem tette. Hanem, nem elégedvén meg *Stromp* László idevágó munkájának, a tárgyra épenséggel nem tartozó, érdemén és értékén túl való dícsérésével, *Stromp* Lászlónak útvesztőjébe is beletévedett és annak példájára ő is *Comeniussal* hozza kapcsolatba *Apáczait*, kit, szintén *Stromp* után indulva, *Csere* helyett *Cseri*-nek ír ő is, noha a *Stromp* Lászlóval e tárgyról a «*Magyar Kritika*»-ban folytatott polémia során minden kétséget kizáró módon kimutattam e felfogás helytelenségét.

Szerettük volna ezen hibáktól is menten látni a *Hegedüstől* végzett munkát, melynek becstét és érdemét e kifogásolt tévedések, a munkának különbeni nagy értéke mellett, nem kisebbítik. És kívánatos, hogy ez a könyv minél szélesebb körben találjon olvasóközönségre; mert mindig leírhatatlan nagy haszonnal jár egy nemzetre, a múlt időknek ilyen, minden tekintetben eszményi magaslaton álló alakját és annak

munkáit feleleveníteni olyan korban, a mikor a közönségnek egy tekintélyes része a világpolgári hajlamoktól és az ezekkel járó szertelen léhaságoktól nem egészen idegen.

NEMÉNYI IMRE.

Nagy Képes Természettudományi Irodalmunk a hazai művelt közönség számára.

I. rész: Állattan. Kiváló tekintettel Magyarország állatvilágára.

**Dr. Vámgel Jenő.* 24 tábla színes rajzzal és a szöveg közt 476 ábrával.

II. rész: Növénytan és ásványtan. **Fr. Matthes* nyomán átdolgozva,*) 23 tábla színes rajzzal és a szöveg közt 329 ábrával. Budapest, 1899. Az Athenaeum kiadása. Ára 15 ft.

Tudományos irányú természettudományi irodalmunk jó kézi könyvekben nagyon hézagos. Népszerű természettudományi irodalmunk meg éppenséggel hijában van jó összefoglaló, a természettudományoknak egész ágára kiterjeszkedő munkáknak. A mi kevés azonban van, akár az újabb tudományos, akár az újabb népszerű irodalmunkban, az mind, ha eredeti, ha fordítás, becsületesen megüti a mértéket, sőt akárhány közülök javunkra billenti a serpenyőt, ha összemérjük a nyugati nemzeteknek hasonló könyveivel. Különösen népszerű természettudományi irodalmunk áll magas színvonalon. Ha nem termelünk is sokat, ha nem vagyunk is elég gondosak és körültekintők a szükségletek kielégítésében, a legégetőbb hiányok fedezésében, de a mit termelünk, annak mind a tudományos, mind az irodalmi színvonala becsületünkre válik. Kevés nálunk a nagyobb természettudományi munka, de selejtes, teljesen elvetni való, alacsony színvonalú eddig alig akadt. Igen nagy baj az, ha nincsen könyv, de sokkal nagyobb baj, ha van és rettenetesen rossz az a könyv. Inkább semmi se legyen, sem mint olyan munka, a mely hibásan, avagy értelmetlenül, élvezhetetlenül terjeszti az ismereteket és a nagy közönséget inkább elriasztja a természettudományi ismeretek szerzésétől, semhogy vonzaná. Elvégre minden népszerű természettudományi könyvnek az a feladata, hogy ismereteket helyesen és élvezetes formában terjesszen, hogy az olvasó azt örömet vegye a kezébe és okulás nélkül le ne tegye. A melyik népszerűnek mondott könyv nem erre való, az csakis ronthat, az meg nem jelenésével tett volna szolgálatot. Különösen a mi viszonyaink között, a mikor a rossz könyv hosszú időre útját állhatja a jónak.

Nem bocsátkozom most annak fejtegetésébe, hogy ki vállalkozhatik és hogy ki vállalkozzék népszerű, «a hazai művelt közönség számára» való természettudományi könyv megírására, átdolgozására, vagy lefordítására.

*) Az előszóból tudjuk meg, hogy a növénytan és az ásványtan rész átdolgozója *dr. Semayer Vilibald*.